

Майда хикоялар ёзганда сўзни қандай тежаш керак

Майда хикоялар устаси Чехов сўз тўғрисига келганда хаддан ташқари хасис, ортикча сўзлар сарф қилиш у ёқда турсин, керакликларидан ҳам мумкин қадар юлишга ҳаракат қилади. Ўзи айтади: «Майда хикоялар ёзганда сўзни ортикча исроф қилгандан кўра, керакликларини ҳам мумкин қадар озрок ишлатиш керак». Унинг хикояларида сўз исрофгарчилигига сабаб бўлатурган ортикча деталлар ҳам бўлмайди. У бутун деталларни ўзи айтқан асосда ишлатади. «Биринчи кўринишда милтик бўлса, шу милтик

учинчи ёки тўртинчи кўринишда, албатта, отилиши керак, йўкса милтик тўгрисида сўзлашнинг хожати йўқдир».

Унинг «Букаламун» хикояси ҳам бошка кўп хикояларидай гоят сиқик, қуюқ ёзилгандир. Унинг сўзга хасислиги ўқувчига малол келмайди. Яъни, айтмакчи бўлган фикрининг тушунилишини огирлаштирмайди. «Букаламун»да воқеа йилнинг қайси фаслида бўлаётгани айтилмайди, аммо бундаги сўзлардан фаслдан аниқлаш мумкин. (Албатта, бу сўзлар йилнинг фаслини билдириш учунгина келтирилмайди). «Палтомни еч-чи, Елдириш... Кун жуда исиб кетди... ёмгур ёгса ҳам ажаб эмас».

Куйидаги сўзлардан воқеа тушки овқадан кейин бўлаётганини ҳам билиб бўлади: «Теварак жим. Майдончада ҳеч ким кўринмайди. Дўкон ва ковокхоналарнинг эшиклари очик, хувуллаб турадилар. Бу эшиклар ёнида гадоё у ёқда турсин, бир зог ҳам кўринмайди».

Мана булар икки мақсад кўзда тутилиб айтилган сўзлар бўлиб, иккинчи мақсад мантиқий равишда биринчисидан келиб чиқади.

Деталлар (воқеани ташкил этган воқеачалар) ҳам ўзи ёлғиз қолиб, кераксиз сўз бўлиб қолмайди. Масалан, хикоянинг бошида «Очумилов янги шинел қийган» дейилган экан, бу нарирокка бориб, шинелнинг ечилиши, яна қийилиши билан боғланади.

Хруқеннинг ўнг қўлини юқорига кўтариб, ҳалойикка қонаган бармоғини кўрсатиши, унинг: «Энди, шу мажруҳ бармоғим билан эҳтимолки бир ҳафта ишга ярамасман», деган арзи Очумиловнинг: «Сен аҳмок, қўлингни тушир! Айб ўзингда!» деб қичқириши билан боғланган.

Хикояни «сер сув» (кўп сўзли) қилатурган нарсалардан бири кўрсатиш ўрнига сўзлаб беришдир. Агар Очумиловнинг «Букаламун» эканини унинг сўзлари орқали кўрсатилмаса, автор томонидан таърифланса, дунё-дунё сўз кетар эди. Чехов буни ўзи айтиб бермасдан, Очумиловнинг ўз сўзи билан кўрсатади.

Очумиловнинг дастлабки фикри:

« Итни ўлдириш керак, қутурган бўлса ҳам ажаб эмас».

Ит генералга қарашли, дейилгандан кейин:

« — Ит нозик, сен хўқиздай, бўйингни қара!»

Яна ит генералники эмас, дейилгандан кейин:

« — Генералнинг итлари қимматбаҳо нарсалар эди. Бу бўлса, эгасиз дайди итга ўхшайди. Эпақалик юнги ҳам йўқ. Шундай бемаъни итни ҳам сақлайдимки киши»

Яна, ит генералники, дейилгандан кейин:

« — Балки қимматбаҳо зотли итдир».

Ошпаз, ит генералники эмас, дегандан кейин:

« — Бу эгасиз дайди ит».

Ит генералнинг ақасига қарашли экани маълум бўлганда:

« — Яхшигина ит кўринади. Ўлгунча югурдақ кўринади».

Мана бу диалогларга авторнинг ҳеч қандай изохи керак эмас. Бу диалоглар ҳам воқеани қилжитади, ҳам хикоя қахрамони Очумиловни характерлайди.

Чехов услубидаги айрим хусусиятни сезган Л. Толстой бундай деган эди: «Чеховнинг импрессионистларга[1] ўхшаган ўзига ҳос формаси бор... Яқиндан қарасанг, худди ҳар бир тўғри қелган ва бир-бирига алоқаси бўлмаган бўёқларни фарқ қилмасдан ишлатганга ўхшайди, аммо узокроқдан қарасанг, бу бўёқлардан ажойиб бир манзара вужудга қелганини кўрасан».

Толстойнинг бу сўзи Чеховнинг ўз сўзига жуда мос келади. У дейди: «Табиатни тасвир

килганда майда бўлақлар олиш ва буларга шундай тартиб бериш керакки, ўкиб кўзингни юмганингда кўз олдингта бир манзара келсин».

«Букаламун» хикоясидан бирон сўзни чиқариб ташлаш ёки бирон сўзни кўшиш мумкин бўлмаганлиги, сўзга нақадар диққат қилганлигини кўрсатади.

Абдулла Кодирий — Жулқунбой
«Совет адабиёти» — 1936 йил, 3-сон.

---

[1] Санъатда рассомнинг, санъаткорнинг ўз субъектив мушоҳадаси, хис-туйғу ва таассуротларини бевосита акс эттириш.